

Schenk Juraj a kolektív: Paul Felix Lazarsfeld, Návraty k myšlienkovému dedičstvu (Zborník príspevkov k 100. výročiu narodenia)

SOFA, Bratislava 2003, ISBN 80-89033-31-8, 175 s.

Publikácia *Paul Felix Lazarsfeld, Návraty k myšlienkovému dedičstvu* je spomienkou na významného tvorca koncepcie metodológie sociologického výskumu, ale i závažných teoretických koncepcií, ktoré sa stali neoddeliteľnou súčasťou modernej sociológie. Sté výročie narodenia bolo vhodnou príležitosťou pre návrat k celoživotnému dielu P. F. Lazarsfelda, a preto Katedra sociológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave v spolupráci so Slovenskou sociologickou spoločnosťou pri SAV pri tejto príležitosti usporiadala seminár. Záujem účastníkov seminára viedol k publikovaniu všetkých prednesených príspevkov a tým k sprístupneniu odkazov tohto významného sociológa rakúskeho pôvodu širšej odbornej verejnosti. Autori jednotlivých príspevkov predkladajú čitateľovi vybrané najzávažnejšie momenty Lazarsfeldovej tvorby.

V úvode Juraj Schenk hovorí o prínose Lazarsfelda a jeho diela do svetovej sociológie. Predkladá tri najdôležitejšie momenty, ktoré podnietili pripomenutie tohto sociológa: jeho metodologickú líniu v sociologickom myslení, ktorú nazýva metodologizáciou sociológie; paradigmatický rozmer jeho koncepcie, ktorý mal dominantnú pozíciu a ktorý vyvolal množstvo kontroverzných reakcií a v neposlednom rade kontakt našej sociológie s Lazarsfeldovou koncepciou. Zdôrazňuje, že ide o spomienku na klasiku sociologického výskumu, ktorý priniesol blízku vidinu vedeckosti sociológie.

Zborník tvorí šesť príspevkov. Po úvodnom slove Juraj Schenk, autor prvého príspevku *K hlavným princípom Lazarsfeldovej koncepcie metodológie*, predstavil hlavné princípy Lazarsfeldovej metodológie a jeho tri hlavné prístupy k metodológii: metodológia ako predstupeň budúcej filozofie sociálnych vied, metodológia ako disciplinované myslenie a metodológia ako analýza a rozvoj osobitných metód.

Autor zaradil Lazarsfelda medzi predstaviteľov americkej sociológie (S. Stouffer, A. Barton, M. Rosenberg, K. R. Merton) rozvíjajúcich metodologický pozitivizmus, ktorí sa snažili preklenúť priepasť medzi abstraktnou teóriou a čistou empiriou. Lazarsfeldovu koncepciu považuje za metodologizáciu sociológie, ktorá je nevyhnutným predpokladom vedeckého skúmania. Takéto zvedectvívanie sociológie malo byť pokusom o vypracovanie filozofie sociálnych vied na pôde sociológie. Zjednotenie sociálnych vied bolo podmienené budovaním jazyka sociálnych vied, pri ktorej má osobitý význam metóda vysvetlenia textu (od osobitného k všeobecnému) a tiež problematika operacionalizácie pojmov ako kľúčová poznávací operácia. Autor príspevku poukazuje na ďalší vývoj Lazarsfeldovej koncepcie. Poukazuje na to, že koncepcia identifikácie sociálnych skutočností A. Himera sa od Lazarsfeldovej koncepcie identifikácie pojmov líši predovšetkým v dvoch oblastiach: operacionalizácia je zameraná na pojmy, kým identifikácia je zameraná na samotnú sociálnu skutočnosť (ontologický problém) a tiež identifikácia je chápaná širšie ako sústava poznávacích operácií, ktorá obsahuje identifikáciu navonok a dovnútra (problém komplexnosti).

V ďalších častiach autor rozoberá Lazarsfeldovo chápanie metodológie definovanej ako disciplinované myslenie, ktoré nemožno nahradiť imagináciou. Upozorňuje, že jeho pozornosti neuniká ani problematika sociologickej teórie a jej konštituovania. Opäť sa vracia k induktívnemu budovaniu poznatkov. Kodifikácia úspešných a efektívnych postupov musí byť systematizovaná, usporiadaná podľa logiky vedeckého skúmania v sociálnych vedách. Autor predložil svoj postoj k pokusu o kodifikáciu a systematizáciu sociologických poznatkov a konštatuje, že takáto stratégia je pravdepodobne vhodnejšia pre oblasť metodológie, kde si pre svoju kumulatívnu a užitočnosť našla mnoho nasledovníkov. Lazarsfeldovo dielo považuje za veľmi prínosné, pretože jeho základy umožnili rozvíjať sociologický výskum.

Lazarsfeldove kľúčové výskumy z 30. a 40. rokov predstavil v druhom príspevku Hynek Jeřábek, ktorý sa venuje analýzám jeho diela a je autorom mnohých príspevkov o tomto klasikovi sociológie. Jeho cieľom bolo predniesť Lazarsfeldove metodologické inovácie, nové hypotézy a meritóme poznatky. Čitateľovi predstavil štyri z mnohých Lazarsfeldových výskumov: Štúdia RAVAG (1931) – mediálny výskum poslucháčov Viedenského rozhlasu, *Marienthal* – multiparadigmatický výskum nezamestnanej komunity (1933, vydané 1971), *Princeton Radio Project* (1937) – výskum rozhlasu a jeho poslucháčskej obce a prelomový výskum *People's Choice* (1940) – výskum utvárania volebných preferencií v priebehu prezidentských volieb.

Tieto štyri výskumy priblížili Lazarsfeldovo novodobé skúmanie sociálnych javov. Autor poukazuje na použitie množstva vzájomne sa dopĺňajúcich výskumných metód, techník a procedúr, ktoré vytvorili podmienky na preniknutie do podstaty javu. Jeho matematicko-štatistické ponímanie umožnilo syntetický pohľad na problematiku. Výsledkom úsilia bola premyslená metodológia výskumu. Veľkým prínosom výskumu voličského správania bola metóda panelového pozorovania, ktorú autor opisuje. Predstavil Lazarsfelda a jeho výskumy vo svetle dobrého využívania metodologických aparátov a teoreticky prelomových zistení. Prispel k inštitucionalizácii empirického sociologického výskumu ako súčasť akademickej sociológie a jeho výskumnú stratégiu *Survey Analysis* považuje za základný kameň kumulatívnej výstavby sociológie.

Eva Laiferová v kapitole *Lazarsfeldova koncepcia v kontexte sociológie 20. storočia* prináša historický obraz, ktorý približuje pôsobenie Lazarsfelda a hodnotenie jeho diela inými sociológmi, historikmi, kritikmi. Autorka takisto upozorňuje na úsilie Lazarsfelda a jeho spolupracovníkov o prehĺbenie exaktnosti vedy, rozpracovanosť výskumných metód, precizovanie vedeckého jazyka, vytvorenie pôdy pre operacionalizáciu a verifikáciu výskumných údajov. Vracia sa k myšlienkam o jeho metodologickom pozitivizme a snahe prekonať oddelenie teórie a empirie, k systematizácii a zovšeobecňovaniu empirických údajov, k osobitej filozofii sociálnych vied. Prináša Lazarsfeldove štandardné metodologické postupy v modernej sociológii: umiestnenie témy, objasnenie pojmov, výber a vysvetlenie výskumných postupov, techník, vzájomnú súvislosť medzi technikami, systematizáciu empirických poznatkov, formalizáciu zdôvodnení.

V ďalšej časti autorka opisuje spoluprácu Lazarsfelda a postoje k jeho práci z pohľadu autorít ako Jahoda – Zeisel (výskum Marienthal), Szacki, Merton, Petrusek, Mills, Bauman, Osipov, Efirov (Ferrarotti), Giddens, Charvát, Himer, Schenk, Jeřábek. Prináša názory mnohých významných sociológov na jeho teoretické a metodologické dielo, čo poukazuje na to, že zásadne ovplyvnil dejiny svetovej sociológie.

Na najznámejšiu teoretickú koncepciu *Dvojstupňový tok komunikácie a názorový vodcovia*, *Hypotéza po šesťdesiatich rokoch* zameriaval svoju pozornosť Ján Sopóci. Vychádza z práce *The People's Choice*. Sumarizuje niekoľko zásadných zistení, ktoré vyplynuli z Lazarsfeldových empirických výskumov. Upozorňuje, že k formulovaniu hypotézy o dvojstupňovom toku komunikácie: „informácie prichádzajúce z masových médií sa najskôr dostávajú k tzv. názorovým vodcom, ktorí tieto informácie ďalej šíria medzi ľuďmi, s ktorými sa stýkajú a na ktorých majú vplyv“ viedli tri zistenia: vplyv konkrétnych osôb na rozhodovanie sa občanov pre voľbu v priebehu volebnej kampane, intenzívnejšie uplatňovanie osobného vplyvu niektorých osôb, oveľa väčšia informovanosť názorových vodcov prostredníctvom médií. Hypotéza predpokladala, že jednotlivci sú viac ovplyvňovaní osobnými kontaktnými než masovými médiami a tým boli vzbudené pochybnosti o korektnosti koncepcie masovej spoločnosti a jej neskoršiemu prehodnoteniu.

Ako autor ďalej uvádza, Lazarsfeldove úvahy viedli k tvorbe výskumov, ktoré museli byť realizované na sociálnych skupinách, kde existovali reálne sociálne vzťahy a väzby (napr. E. Katz, R. K. Merton). Zistenia z týchto výskumov potvrdili a rozšírili pôvodné Lazarsfeldove zistenia, priniesli širšie poznatky o charakteristikách názorových vodcov a potvrdili dôležitosť interpersonálnej komunikácie. Autor konštatuje, že táto teória sa stala integrálnou súčasťou (americkej) sociologickej teórie masovej komunikácie, teórie verejnosti a verejnej mienky. Bola rozšírená na teóriu viacstupňového toku komunikácie. V európskej sociológii bola táto teória prijatá rezervovanejšie, ale nemožno zaprieť jej vplyv. Autor hovorí o nespornom teoreticko-metodologickom posolstve tejto hypotézy.

Argumenty na obranu Lazarsfeldovej koncepcie predniesla Silvia Capíková v stati *Kritika Millsovej kritiky Paula F. Lazarsfelda*. V úvode svojho príspevku autorka objašňuje historické súvislosti americkej sociológie a vzťah Lazarsfelda a popredných sociologických mysliteľov. Kritický prístup k nemu predstavoval predovšetkým Mills, ktorý svoju kritiku prezentoval v diele *Sociologická imaginácia*. Autorka upozorňuje, že môže ísť skôr o neodosobnenú kritiku Lazarsfelda ako vecnú reflexiu jeho práce. Millsova kritika abstraktného empirizmu v americkej sociológii vyvolávala otázku o jeho vymedzení a o zaradení Lazarsfelda k jeho predstaviteľom. Autorka predstavila Millsovo vymedzenie abstraktného empirizmu a poukázala na viaceré nedostatky, ktoré v sebe skrýva. Upozorňuje napríklad, že Mills zabudol na princíp metodologickej adekvátnosti, metodologickej inovácie a na úroveň zovšeobecňovania, ktorú Lazarsfeld vo svojich výskumoch aplikoval.

V diskusií ďalej autorka predkladá názor, že Mills nedokázal odlišiť roviny: scientistickú a pozitivistickú orientáciu v sociológii, praktický spôsob realizácie empirických výskumov a empirizmus ako uspokojenie sa s jednoduchou interpretáciou a rezignáciou na tvorbu vyšších úrovní sociologickej teórie. Na základe spôsobu Millsovej argumentácie autorka vyslovila pochybnosti o jeho osobnej nezáujatosti a prináša faktografické informácie, ktoré mohli prispieť k jeho kritickým názorom. Odlišnosť prístupov ku skúmaniu skutočností oboch sociológov vidí v odlišných paradigmách, v Lazarsfeldovej scientistickej a pozitivistickej orientácii a Millsovej konfliktualistickej paradigme a kritickej orientácii.

Na záver Andrej Vallo vo svojom príspevku *Lazarsfeldova koncepcia analytických, štruktúrnych a globálnych vlastností* prináša prehľad koncepcie vlastností skúmaných objektov. Poukazuje na úlohu metodológa a význam výskumných metód, ich používanie a dôsledky, odvolávajú sa na Lazarsfeldov výrok „sociológ študuje človeka v spoločnosti, metodológ študuje sociológa pri práci“. Prináša Lazarsfeldovu konkretizáciu ponímania premenných v sociologickom výskume, ktorá môže mať význam pre výskumníkov z praxe. Opisuje a uvádza príklady na kategorizáciu vlastností skúmaných objektov, ktoré sú delené na individuálne (absolútne; relatívne: porovnávacie, vzťahové, kontextuálne) a kolektívne vlastnosti (analytické; štruktúrne; globálne). Kapitola končí úvahou o vzťahu individuálnych a kolektívnych vlastností, kde kolektívne vlastnosti sú definované vo vzťahu k jednotlivcovi. Problematiku autor uzatvára konštatovaním, že informácie o individuách je potrebné uprednostňovať, pretože dáta o nich možno ďalej agregovať a dostávať sa na úroveň analýzy vyšších jednotiek.

Zbomník prináša mozaiku rôznych uhlov pohľadov na dielo P. F. Lazarsfelda. Jednotliví autori akcentovali jeho metodologickú jednoznačnosť, ale tiež jeho snahy o generalizáciu jednotlivých zistení, ktoré sa zapísali do dejín sociológie. Zbomník predstavuje sumarizáciu zaujímavých momentov v Lazarsfeldovom diele, ktoré zaujmú čitateľa. Hoci vývoj sociologického výskumu od jeho čias napredoval, výskumník môže v jeho diele nájsť inšpirácie, na ktoré práve predložená publikácia upriamuje pozornosť.

Iveta Sklenárová